

21. Sytnyk, N.S., Bas'kova, Yu.S. (2022). Mistse hroshovo-kredytnoyi polityky u zabezpechenni finansovoyi bezpeky Ukrainy. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. Vyp. 42. S. 130–134. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/42_2022ua/25.pdf (data zvernennya: 19.05.2025) [in Ukrainian].

22. Sukhonos, V.V. (2020). Administratyvno-pravovi zasady finansovoyi systemy Ukrainy. *Pravovi horyzonty*. Vyp. 20(33). S. 95–101 [in Ukrainian].

23. Khrustal'ova, Yu.S. (2022). Natsional'nyy bank Ukrainy yak sub'yekt administratyvno-protsedurnykh vidnosyn u bankivs'kiy sferi. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*. № 10. S. 789–791. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/199.pdf (data zvernennya: 19.05.2025) [in Ukrainian].

24. Shchurevych, O.I., Andrushchak, Ye.M. (2016). Efektyvnyy bankivs'kyy nahlyad yak peredumova vidnovlennya stiykoho rozvytku bankivs'koyi systemy Ukrainy. *Biznes Inform*. № 9. S. 178–183. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2016-9_0-pages-178_183.pdf (data zvernennya: 19.05.2025) [in Ukrainian].

DOI: 10.36695/2219-5521.2.2025.10

УДК 351.72:347.73(477)

О.О. БРИГІНЕЦЬ

*Олександр Олексійович Бригінець, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова**

ORCID: 0000-0003-4058-7566

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Анотація

У статті досліджено проблему особливостей природи та сутності правового забезпечення підвищення рівня валютної безпеки України в особливий період. Визначено, що наша держава, перебуваючи в епіцентрі складної геополітичної ситуації, змушена постійно оцінювати свій фінансовий стан і забезпечувати стійкість валютної системи в умовах небезпеки. Доведено, що ключовим фактором урегулювання діяльності валютної сфери є належне та дієве валютне законодавство, відсутність якого не дає змоги реалізовувати конструктивну валютну політику та здійснювати дієвий валютний контроль, що останнім часом нерідко зумовлює безсистемність і зростання загроз безпеці валютній сфері. Запропоновано внести низку пропозицій до профільного закону для мінімізації більшості проблем, що стосуються валютної сфери.

Ключові слова: валютна безпека, Національний банк України, валютні обмеження, валютний курс, валютна криза, золотовалютні резерви, правове забезпечення валютної безпеки, безпека держави.

FEATURES OF MODERN LEGAL REGULATION OF THE STATE'S CURRENCY SECURITY

Abstract

The article examines the problem of the peculiarities of the nature and essence of legal support for increasing the level of currency security in Ukraine in a special period. It is determined that our state, being in the epicenter of a difficult geopolitical situation, is forced to constantly assess its financial condition and ensure the stability of the currency system in conditions of danger. It is determined that the concept of currency security is multifaceted and complex, including various elements and directions of currency policy. With such a systemic approach, currency security is defined as a state of equilibrium and stability of the entire currency system of the state. The latter depends on what monetary policy the state pursues in general, and currency policy in particular. It is proven that the key factor in regulating the activities of the cur-

© О.О. Бригінець, 2025

* *Oleksandr Bryhinets, Doctor of Law, Professor, Professor of Constitutional, Administrative and Financial Law Department of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law*

rency sphere is proper and effective currency legislation, the absence of which does not allow for the implementation of a constructive currency policy and the exercise of effective currency control, which in recent years has often led to a lack of system and an increase in threats to the security of the currency sphere. In conditions of martial law, assessing the level of currency security of Ukraine becomes not only relevant, but also extremely important for ensuring the stability and adaptation of the financial system. Military conflicts create a number of serious challenges for the currency system, in particular, an increase in defense spending, changes in trade relations, and general instability of the economic environment. Against the background of these challenges, the development and implementation of effective strategies for managing foreign exchange reserves becomes important; for this, it is necessary to apply comprehensive approaches to assessing the current state of the state's financial system. Building an effective mechanism for legal support of currency security requires determining the relevant requirements for it, and constant monitoring and control over the state of currency security is an important task of the central bank and other state administration bodies that have functions related to regulating the currency sphere. It is proposed to minimize most of the problems related to the currency sphere by introducing a number of proposals into the relevant law, in particular, to define the currency security of the state as an appropriate level of provision of the state with currency resources sufficient to perform its own functions, and the state of exchange rate formation, which maximally protects against external negative influences and creates favorable conditions for attracting foreign investment. Recent reforms and a general overview of the dynamics of the currency sphere do not give grounds for significant pessimism. The NBU and banks have managed to avoid a potential catastrophe in extremely difficult external conditions.

Keywords: currency security, National Bank of Ukraine, currency restrictions, exchange rate, currency crisis, gold and foreign exchange reserves, legal support for currency security, state security.

Постановка проблеми. Україна, перебуваючи в епіцентрі складної геополітичної ситуації, змушена постійно оцінювати свій фінансовий стан і забезпечувати стійкість валютної системи в умовах небезпеки. Нові виклики на території України визначають переважну частину збільшення обсягів державних запозичень, високий приріст інфляції, зменшення інвестицій у розвиток економіки, падіння національної валюти, що має суттєвий вплив на стан валютного ринку. В сучасних умовах особливої актуальності набувають питання швидкої адаптації до змін, що невинно відбуваються в нашій державі. Однією зі сфер, що розвивається досить швидко, є валютна сфера. Особливо стрімко такі процеси почали відбуватися з початку 2022 року, коли наша держава почала виходити на якісно новий рівень співпраці зі світовим співтовариством¹. Дійсно, досить великою мірою на забезпечення вітчизняного добробуту впливає рівень розв'язання проблеми валютної безпеки держави, адже за останні роки досить великі валютні потоки були спрямовані для підтримки української державності. Але фактична відсутність стабільності у валютній сфері з боку держави та світового співтовариства призводить до безсистемності в регулюванні відповідного інституту. Останні кілька років виявилися своєрідним випробуванням для валютної системи України. Попри значні системні ускладнення, валютний сектор неодноразово похитнувся, але вистояв. Без перебільшення, під таким тиском практично жодна розвинена економіка Європи з великою вірогідністю не втримала би стабільність. Але рівень золотовалютних резервів Національного банку України тепер вищий від показників 2021 року. Тобто варто розібратися в особливостях правового регулювання валютної безпеки України на сучасному етапі її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь розробленості питань правового забезпечення валютної безпеки держави донедавна вважали надзвичайно високим. Але з початку 2022 року почало стрімко змінюватися законодавче поле, що регулює цей сектор розбудови держави. Серед вчених, що досліджували відповідну проблематику, варто відзначити таких, як О.І. Барановський, Я.В. Белінська, К.Е. Деменко, Я.А. Жаліло, О.М. Лісовол і багато ін. Водночас є питання, які ці поважні дослідники обійшли своєю увагою. Окремі аспекти забезпечення валютної безпеки держави з урахуванням парадигми сталого розвитку потребують додаткового вивчення та дослідження.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є визначення особливостей природи та сутності правового забезпечення підвищення рівня валютної безпеки України в особливий період.

Викладення основного матеріалу дослідження. З урахуванням важливості забезпечення стійкості валютної сфери та необхідності пошуку дієвих механізмів валютної безпеки, стан валютної безпеки держави потребує аналізу та адекватної оцінки. Вітчизняна валютна система досить швидко та розумно оговталася від перших воєнних ударів, зберігши керованість та ефективність, та досить непогано проявила себе на довгій дистанції. Банки та інші фінансові інститути змогли зберегти приплив коштів населення на рахунки та адаптувати операційні процеси в умовах ракетних обстрілів і блекаутів. Лише кілька невеликих банків зійшли з дистанції та покинули банківський ринок. Відзначимо, що це досить добрий показник для будь-якої держави в умовах, коли все менше грошей т.з. «заробітчан» пересилається на територію України.

Кризові явища, пов'язані із глобалізацією економіки, воєнним станом у країні, девальвацією гривні та високими темпами інфляції провокують фінансову нестабільність у державі, спричиняють негативні тенденції та дисбаланс на валютному ринку. Стабільність національної валюти та її конвертованість вважаються невід'ємними атрибутами фінансової безпеки будь-якої країни. Умовами для досягнення гривнею реальної стабільності та ліквідності є насамперед повне монетарне законодавство, обґрунтована грошово-кредитна політика, чітка грошова система та нормально функціонуючий валютний ринок.

Ключовим фактором регулювання діяльності валютної сфери є належне та дієве валютне законодавство, відсутність якого не дає змоги реалізовувати розумну валютну політику і здійснювати дієвий валютний контроль, що останнім часом нерідко зумовлює безсистемність і зростання загроз безпеці валютної сфери². У правовому полі законодавцем закріплене таке визначення поняття «валютна безпека»: валютна безпека – це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках. Саме так у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України тлумачиться це поняття³.

Безумовно, поняття валютної безпеки є багатограним і складним, таким, що включає в себе різні елементи та напрями валютної політики. За такого системного підходу валютна безпека окреслюється станом рівноваги та стійкості всієї валютної системи держави. Остання залежить від того, яку монетарну політику провадить держава загалом та валютну зокрема. Водночас важливий взаємозв'язок і нормативно-правового регулювання, і вжиття інструментів економічного характеру, і робота з міжнародними інституціями. Системний підхід дає змогу трактувати валютну безпеку як стан рівноваги стабільності й стійкості валютної системи. Вона спрямована на досягнення та впровадження ключових орієнтирів державної політики, визначаючи цілі й способи їхнього досягнення учасниками валютних правовідносин.

Найбільш конструктивно розглянув поняття «валютна безпека» О.І. Барановський, на думку якого валютна безпека держави є рівнем забезпеченості її валютними коштами, достатнім для дотримання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов'язань, накопичення необхідного обсягу валютних резервів, підтримання стабільності національної грошової одиниці, або стан курсоутворення, який створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експорту, широкомасштабного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи й максимально захищає від потрясінь на світовому валютному ринку⁴. Заслуговує на увагу й позиція Я.А. Жаліло, який розглядає валютну безпеку як стан валютної системи, що характеризується передбачуваністю динаміки обмінного курсу національної валюти, збалансованістю валютного ринку, задоволенням в іноземній валюті потреб держави, суб'єктів господарювання й населення⁵.

Однак, як нам видається, розуміння поняття «валютної безпеки» як валютної системи, яка характеризується передбачуваністю динаміки обмінного курсу національної валюти, збалансованістю валютного ринку, задоволенням в іноземній валюті потреб держави, суб'єктів господарювання й населення, запропоноване Я.В. Белінською, є найбільш вдалим. Я.В. Белінська вказує на той факт, що можливість національної валюти до протистояння негативним факторам, що на неї впливають, є неодмінним атрибутом фінансової безпеки держави⁶. Погоджуємося з такою думкою і пропонуємо до факторів, які підтримують національну валюту, зарахувати належне валютне законодавство, виважену валютну стратегію розвитку, конструктивну валютну політику, чітку валютну систему, наявність валютних угод, функціональний і прогнозований валютний ринок держави.

Ми не знаходимо визначення терміна «валютна безпека» в тексті Закону України «Про валюту і валютні операції»⁷, що прийшов на зміну Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»⁸, що залишає нерозв'язаною низку завдань і проблем. Для уникнення всіх неузгодженостей і наукових непорозумінь пропонуємо внести зміни до статті 1 Закону України «Про валюту і валютні операції», доповнивши його таким визначенням, як «валютна безпека держави» в такому формулюванні: валютна безпека держави – це належний рівень забезпеченості держави валютними ресурсами, достатніми для виконання нею власних функцій, і стан курсоутворення, що максимально захищає від зовнішніх негативних впливів і створює сприятливі умови для залучення іноземних інвестицій⁹.

Механізм забезпечення валютної безпеки багато в чому ґрунтується на зміцненні золотовалютних резервів на достатньому рівні для підтримки курсу національної валюти. Зазначимо, що золотовалютні резерви – це сукупність активів у вигляді іноземної валюти, золота, спеціальних прав

запозичення та резервної позиції в Міжнародному валютному фонді, які використовуються для підтримки стабільності національної валюти, виконання зовнішніх зобов'язань та регулювання валютного ринку. Наявність достатнього обсягу золотовалютних резервів є ключовим фактором забезпечення валютної безпеки країни, оскільки вони: слугують страховим фондом у разі економічних або фінансових криз; підтримують стабільність національної валюти через валютні інтервенції; дають змогу державі виконувати міжнародні зобов'язання та підтримувати довіру кредиторів; забезпечують баланс зовнішньої торгівлі та платіжні балансу. Серед основних джерел формування золотовалютних резервів визначають: експортні надходження, іноземні інвестиції, позики від міжнародних фінансових організацій, конвертацію бюджетних надлишків у резервні активи, доходи від управління золотовалютними активами (інвестування в надійні фінансові інструменти).

Одним із основних критеріїв валютної безпеки є валютний курс, адже саме він визначає конкурентоспроможність експорту та імпорту, купівельну спроможність національної економіки, рівень інфляції та зовнішньої заборгованості та фінансову стабільність країни загалом. Досить багато категорій суб'єктів валютних правовідносин мають суперечливі інтереси з питань коливання курсу вітчизняної грошової одиниці (або динаміки його зміни). До них належать експортери, імпортери, позичальники валютних кредитів, центральний банк держави та інші суб'єкти валютних правовідносин. Кожен із вищеперерахованих суб'єктів правовідносин певною мірою прагне реалізувати власні валютні інтереси й водночас впливає на стан вітчизняної валютної безпеки держави. Значні коливання або нестабільність курсу можуть свідчити про ризики настання валютної кризи, зниження довіри до інвесторів та проблеми в економіці. В Україні валютний курс є доволі чутливим і протягом останніх років зазнавав значних коливань. Останнім часом особливо вищезгадане стосується відношення гривні до євро. До подій 2022 року досить активно зростали золотовалютні резерви держави. Позитивно вплинули на таке зростання низка факторів, зокрема стабільне надходження іноземного капіталу в державні цінні папери, емітовані в національній валюті; значне підвищення врожайності в аграрному секторі, що призвело до збільшення валютної виручки від експорту сільськогосподарської продукції; позитивна зовнішня цінова кон'юнктура для товарів українського експорту впродовж тривалого періоду, насамперед це стосувалося аграрної та металургійної продукції; зниження цін на імпорт енергоносіїв; поступове збільшення обсягів переказів в іноземній валюті від тих, хто працює за кордоном; значне зростання та розширення експорту IT-послуг; помірний рівень репатріації дивідендів¹⁰. Певну турбулентність на валютному ринку спровокувала пандемія через поширення Covid-19 та обумовлені нею карантинні обмеження. Зокрема, спостерігалося істотне зростання попиту на іноземну валюту зі сторони населення та послаблення курсу національної грошової одиниці.

З початку 2022 року в Україні Національний банк України та уряд вжили жорсткі валютні обмеження та стабілізаційні заходи, щоб захистити економіку, фінансову систему та валютний ринок. Національний банк України перейшов до жорсткого валютного регулювання, щоб захистити фінансову систему. Такі заходи, як фіксація курсу, валютні обмеження та міжнародна підтримка допомогли уникнути колапсу гривні. Як наслідок, маємо лише поступове зниження її курсу до долара США та особливо до євро. Унаслідок вдалося уникнути паніки та різкої девальвації національної валюти та вдалося запобігти занадто катастрофічному відтоку капіталу, а поступове послаблення валютних обмежень дало змогу покращити інвестиційний клімат особливо в західній частині нашої держави. Діяльність НБУ дала змогу уникнути фінансового колапсу, стабілізувати валютний курс і стримати інфляцію. Жорстке регулювання виправдало себе в таких умовах, оскільки забезпечило фінансову стійкість у цей час. Валютна політика держави змогла забезпечити фінансову стабільність і продовжує адаптуватися до нових умов¹¹.

Побудова ефективного механізму правового забезпечення валютної безпеки потребує визначення відповідних вимог до неї, а постійний моніторинг і контроль за станом валютної безпеки держави є важливим завданням центрального банку держави та інших органів державного управління, що мають функції щодо регулювання валютної сфери. На основі отриманої ними інформації виникає можливість передбачити загрози валютній безпеці або мінімізувати їхні негативні наслідки, а також вчасно застосувати заходи з метою запобігання реалізації потенційних загроз.

Висновки. Валютна безпека є критично важливим фактором стабільності, особливо в непростих умовах, коли фінансова система зазнає серйозних потрясінь. В умовах воєнного стану оцінка рівня валютної безпеки України стає не лише актуальною, але й надзвичайно важливою для забезпечення сталості та адаптації фінансової системи. Військові конфлікти породжують низку серйозних викликів для валютної системи, зокрема збільшення витрат на оборону, зміни в торговельних зв'язках і загальну нестабільність економічного середовища. На фоні таких викликів важливою стає розроблення та реалізація ефективних стратегій управління валютними резервами, для цього

потрібно застосовувати комплексні підходи щодо оцінки поточного стану фінансової системи держави. Як бачимо, останні реформи та загальний огляд динаміки валютної сфери не дає підстав для значного песимізму. НБУ і банкам вдалось уникнути ймовірної катастрофи в надзвичайно складних умовах зовнішнього середовища. Зауважимо, що заходи забезпечення валютної безпеки будуть успішними лише за підтримки їх виваженою монетарною, фіскальною, борговою та структурною політикою, коректною інформаційною політикою, спрямованою на підвищення довіри до національної валюти.

¹ Модерні фінанси: глобальні виклики і сучасні тренди: монографія / за ред. д.е.н., проф. А.І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2024. 1011 с.

² Лісовол О.М. Фінансово-правове регулювання валютного контролю в Україні [дис. ... канд. юрид. наук]. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. 219 с.

³ Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. 2013. №1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 03.06.2025).

⁴ Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2004. 759 с.

⁵ Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи; за заг. ред. Я.А. Жаліла. Київ: НІСД, 2009. 142 с.

⁶ Белінська Я.В. Тактичні та стратегічні заходи подолання валютно-фінансової нестабільності в Україні. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/november08/16.htm> (дата звернення: 03.06.2025).

⁷ Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (дата звернення: 03.06.2025).

⁸ Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-93#Text> (дата звернення: 03.06.2025).

⁹ Бригінець О.О. Правове забезпечення валютної безпеки держави як структурного елементу фінансової безпеки держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 3 (12). С. 51–54.

¹⁰ Деменко К.Е. Організаційно-правові засади реалізації валютної політики як засобу забезпечення фінансової безпеки держави [дис. ... д-ра філософії]. Суми, 2023. 287 с.

¹¹ Звіт про фінансову стабільність в Україні. Грудень 2024. *Офіційна сторінка Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H2.pdf?v=12 (дата звернення: 03.06.2025).

References

1. Moderni finansy: hlobal'ni vyklyky i suchasni trendy: monohrafiya (2024) / za red. d.e.n., prof. A.I. Krysovatoho. Ternopil': Ekonomichna dumka. 1011 s. [in Ukrainian].

2. Lisovol, O.M. (2019). Finansovo-pravove rehulyuvannya valyutnoho kontrolyu v Ukrayini. [dys. ... kand. yuryd. nauk]. Natsional'na akademiya vnutrishnikh sprav. Kyiv. 219 s. [in Ukrainian].

3. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny. Metodychni rekomendatsiyi shchodo rozrakhunku rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny. (2013). №1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (data zvernennya: 03.06.2025) [in Ukrainian].

4. Baranovs'kyy, O.I. (2004). Finansova bezpeka v Ukrayini (metodolohiya otsinky ta mekhanizmy zabezpechennya). Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. 759 s. [in Ukrainian].

5. Ekonomichna kryza v Ukrayini: vymiry, ryzyky, perspektyvy (2009); za zah. red. Ya.A. Zhalila. Kyiv: NISD. 142 s. [in Ukrainian].

6. Belins'ka, Ya.V. Taktychni ta stratehichni zakhody podolannya valyutno-finsanovoyi nestabil'nosti v Ukrayini. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/november08/16.htm> (data zvernennya: 03.06.2025) [in Ukrainian].

7. Pro valyutu i valyutni operatsiyi: Zakon Ukrayiny vid 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (data zvernennya: 03.06.2025) [in Ukrainian].

8. Pro systemu valyutnoho rehulyuvannya i valyutnoho kontrolyu: Dekret Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 19.02.1993 № 15-93 (vtratyv chynnist'). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-93#Text> (data zvernennya: 03.06.2025) [in Ukrainian].

9. Bryhinets', O.O. (2016). Pravove zabezpechennya valyutnoyi bezpeky derzhavy yak strukturnoho elementu finansovoyi bezpeky derzhavy. *Prykarpats'kyy yurydychnyy visnyk*. № 3 (12). С. 51–54 [in Ukrainian].

10. Demenko, K.E. (2023). Orhanizatsiyno-pravovi zasady realizatsiyi valyutnoyi polityky yak zasobu zabezpechennya finansovoyi bezpeky derzhavy [dys. ... d-ra filosofiyi]. Sumy. 287 s. [in Ukrainian].

11. Zvit pro finansovu stabil'nist' v Ukrayini (Hruden' 2024). *Ofitsiyna storinka Natsional'noho banku Ukrayiny*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H2.pdf?v=12 (data zvernennya: 03.06.2025) [in Ukrainian].